

AWLV-Nieuwsbrief – juli 2006

Joanneke Hees en Martin van Rijn

nummer 19

Vanuit het bestuur

Zoals u weet, heeft tot onze grote spijt onze voorzitter Bram van den Band zich medio juli vorig jaar met onmiddellijke ingang teruggetrokken als voorzitter en lid van de AXLV. Op deze plaats willen wij Bram enorm bedanken voor de manier waarop hij zich vanaf de oprichting van de vereniging jarenlang in vele bestuurlijke functies heeft ingezet voor de AXLV en later de AXLV. Bram was een constante factor binnen de vereniging die een grote werkdrijf en inzet paarde aan grote liefde voor de vereniging en de Voorburgse archeologie. Gelukkig blijft hij als voorzitter van de afdeling Den Haag en omstreken zijdelings betrokken bij de Voorburgse en Leidschendamse archeologie en kunnen wij zo af en toe nog profiteren van zijn kennis. Inmiddels is op de Algemene Ledenvergadering van 22 maart een nieuwe voorzitter benoemd, namelijk Kees van der Brugge, die zich elders in deze Nieuwsbrief aan u voorstelt.

Daarnaast zijn er nog meer wisselingen in het bestuur: Toine van Wieringen (vice-voorzitter) en Wilco de Jonge (penningmeester en veldwerkleider) zijn na jarenlange dienst uit het bestuur getreden. Nieuwe bestuursleden zijn Joanneke Hees (penningmeester en veldwerkleider) en Titia Kiers (algemeen bestuurslid). Robert Hirschel (secretaris) en Alexandra Oostdijk (PR) zijn als enigen van het oude bestuur aangebleven.

Het nieuwe bestuur streeft ernaar om de komende tijd weer diverse activiteiten te organiseren, vooral op het gebied van vondstverwerking en deskundigheidsbevordering.

Robert Hirschel en Joanneke Hees

Nieuw logo

Hoewel de Archeologische Werkgroepen van Voorburg en Leidschendam al een paar jaar geleden zijn gefuseerd tot de AXLV, was dit tot nu toe nog niet te zien aan ons logo. Daar is nu echter verandering in gekomen. Het bestuur heeft overleg gevoerd met Corné Akkers, iemand die wel vaker briefpapier ontwerpt voor bedrijven, en na diverse versies is er

uiteindelijk een nieuw logo uit gekomen waar we als bestuur erg tevreden mee zijn. Net als hiervoor is het een rond logo, met in het centrum een Romeinse munt van keizer Hadrianus, die tenslotte een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van de voornaamste archeologische site in onze gemeente, Forum Hadriani. Daaromheen is de tekst Archeologische Werkgroep Leidschendam-Voorburg te lezen. Het is de bedoeling dat we met dit nieuwe logo weer een herkenbaar gezicht naar de buitenwereld zullen uitstralen.

Joanneke Hees

Even voorstellen... een nieuwe voorzitter

Op de laatste Algemene Ledenvergadering hebben jullie een nieuwe voorzitter gekozen. Op zichzelf is dat geen heel bijzonder feit, want daar zijn nu ook juist deze vergaderingen voor. Wel een beetje bijzonder is het dat de meeste leden de nieuwe voorzitter niet kennen en hij ook nog eens niet aanwezig was om zich even voor te stellen.

Daarom vertel ik jullie in het kort even iets over mijzelf en waarom het zo is gelopen. Mijn naam is Kees van der Brugge en ik ben 58 jaar. De laatste acht jaar was ik wethouder in deze gemeente en daarvoor leraar aardrijkskunde en geschiedenis op een scholengemeenschap.

Ik ben altijd erg geïnteresseerd geweest in archeologie, vooral het lezen over opgravingen en het bezoeken ervan tijdens vakanties zijn aan mij goed besteed.. Maar verder is het nooit gekomen. Tijdens mijn wethouderschap heb ik

regelmatig contact gehad met Toine van Wieringen, ook over het werk van de AWLV. Toen het werk als wethouder zou stoppen, werd ik door hem benaderd om op bestuurlijk vlak met jullie mee te gaan draaien. Na een korte bedenktijd heb ik daar ja op gezegd en ik hoop na de zomervakantie met jullie allemaal kennis te kunnen maken en samen het werk van de AWLV tot een boeiend geheel te maken.

Kees van der Brugge

Even voorstellen... Titia Kiers

Ik heb altijd wel belangstelling gehad voor archeologie, maar lange tijd wat in de zijlijn. Ik ben al jaren lid van de AWN en ik las dus Westerheem en ik ging zo nu en dan mee met een dagexcursie. Pas toen ik in 1992 met pensioen ging, ben ik ook actief aan opgravingen gaan deelnemen. Omdat ik op de grens van de Haagse en de Leidse regio woon, doe ik dat zowel met de Leidse groep als met de groep Leidschendam-Voorburg. De eerste tijd was heel afwisselend: emmers vol Romeinse scherven uit een polder bij Leiden, houtconstructies, ook Romeins, in de kern van Bodegraven, tentharingen van een model dat nu, tweeduizend jaar later, nog gangbaar is, funderingen van een 18^e-eeuws buitentje aan de Rijn bij Alphen. Daarna kwam het Verdrag van Malta en werd de spoeling wat dunner voor de amateur-archeologen.

Er zijn gelukkig uitzonderingen. Met de laatste opgravingen op Forum Hadriani hebben we al plaatselijke amateurs volop mee kunnen werken. Dat was een mooie zomer.

Mijn tweede hobby is natuur, met name natuureducatie, en de raakvlakken tussen de beide disciplines leveren veel boeiende inzichten op, in het bijzonder op het gebied van de landschapsvorming. In archeologische publicaties wordt tegenwoordig vaak ruimschoots aandacht besteed aan de landschappelijke context (zie bijv. het boek "De steentijd mensen van Ypenburg") en dat geeft een kans om een verhaal over natuurlijke groeiprocessen op een eigen manier in te kleuren. Daar maak ik graag gebruik van. Al met al heb ik met die twee liefhebberijen mijn tijd aardig ingevuld. Dat van die geraniums waar je na je pensioen achter moet gaan zitten, heb ik dan ook nooit zo goed begrepen.

Titia Kiers

Boek

Zoals u weet, zal dit jaar 'het' boek over Forum Hadriani verschijnen, waar jarenlang hard aan is gewerkt. Helaas is de publicatiedatum al verschillende malen verschoven. Het is de bedoeling dat het boek in de loop van oktober zal verschijnen.

Inmiddels is wel al een zogenaamde 'teaser' uitgebracht door Uitgeverij Matrijs met daarin een samenvatting van het boek en een kortingsbon voor de aanschaf ervan. Deze teaser is onder andere in Museum Swaensteyn gratis verkrijgbaar.

Voor leden van de AWLV is het mogelijk om het boek met een flinke extra korting aan te schaffen, namelijk voor het luttele bedrag van € 10,-. Voorwaarde is wel dat u uw contributie van de AWLV over de jaren 2005 en 2006 op tijd hebt betaald. Voor de contributie van 2006 ontvangt u een acceptgiro bij deze Nieuwsbrief.

Joanneke Hees

'Forum Hadriani, de verloren stad'

De tentoonstelling, die van 26 november 2005 tot en met 10 april 2006 in Museum Swaensteyn te zien was, heeft meer dan 3000 bezoekers getrokken. Natuurlijk veel mensen uit Voorburg en directe omgeving, maar ook veel (amateur)archeologen uit het hele land. Het leverde zelfs onverwachte reacties op: iemand die meer dan 40 jaar geleden bij het bouwen van het Diaconessenhuis een hele verzameling Romeins aardewerk had verzameld, meldde zich en leverde het materiaal vervolgens af. Helaas (nog) zonder de versierde terra sigillatascherven die onderdeel van de verzameling hadden uitgemaakt.

De opening van de tentoonstelling was geheel in Romeinse stijl! (foto: Otto Werner)

Jammer was het feit dat het boek over Forum Hadriani niet gelijktijdig met de tentoonstelling uit kon komen. De ‘teaser’ echter die Matrijs speciaal voor de tentoonstelling had gemaakt, vond gretig aftrek en zorgde voor een behoorlijke voorverkoop van het boek, dat naar verwachting in oktober dan eindelijk van de persen zal rollen.

‘Forum Hadriani, de verloren stad’ is een tentoonstelling met een staartje: het boek, maar er volgt nog meer. De wagenwielen die bij de laatste opgraving zijn gevonden, zullen in de permanente opstelling van het museum worden opgenomen. Wellicht kan via het Musée de l’Homme in Parijs een afgietsel van het skelet van Reuvens (ook al een afgietsel) naar Nederland komen. En dan is er nog het plan om een gezichtsreconstructie te laten maken van hetzelfde skelet!

Alexandra Oostdijk

Schoolbezoek aan Museum Swaensteyn

Op de St. Aloysius basisschool in Monster zijn we met een groepje (Evelien, Tessa, Rick, Lars en Norbert) bezig met een project over Rome. Daarom zijn we met z’n vijven op vrijdag 7 april naar museum “Swaensteyn” in Voorburg geweest. Daar was een tentoonstelling “Forum Hadriani”. Voorburg was vroeger een marktplaats van de Romeinse Keizer Hadrianus. Voordat de Romeinen de Nederlanden binnenvielen leefden er Cananefaten. Dat waren simpele boeren en ze noemden hun leefgebied M.A.C. (dat betekent Municipium Aelium Cananefatium).

C. Reuvens was de 1ste archeoloog die opgravingen in Voorburg deed. Door hem weten we hoe Forum Hadriani er ongeveer uitzag. Een paar van die opgravingen zijn bijvoorbeeld een bronzen hand, die gevonden is in 1771, een paar mijlpalen, waaronder één die in Monster

gevonden is en een skelet van een jonge vrouw dat gevonden is binnen de muren van Forum Hadriani. Vooral de bronzen hand en het skelet waren erg bijzonder. De bronzen hand was bijzonder, omdat de rest van het standbeeld nooit gevonden is. Het skelet was bijzonder, omdat het binnen de muren van Forum Hadriani gevonden is, terwijl overleden mensen altijd buiten de stad begraven werden. Deze voorwerpen hebben we allemaal in het museum gezien.

We hebben in het museum 2 maquettes gezien. Eén van hoe Forum Hadriani er ongeveer uitzag en één over de gracht van Corbulo. In de maquette van Forum Hadriani zagen we allerlei dingen zoals veel boerderijen met een tuin erbij en in die tuin werd dan groente verbouwd, handwerkslieden zoals een smid en hoefsmid, timmerlui, paardenfokkers, pottenbakkers enzovoort, een openbare wc, een riool; dat riool heette cloaca en er was maar één ingang; een grote muur om Forum Hadriani heen.

Corbulo was één van de bestuurders van Forum Hadriani. Hij is bekend geworden door het uitgraven van een gracht tussen de oude Rijn en de Vliet. Die gracht heette “De gracht van Corbulo”. Het plaatje van de gracht zagen we in de andere maquette.

Rondom Forum Hadriani zijn veel munten gevonden. Op een Romeinse munt stond altijd een keizer afgebeeld om aan te geven dat de munt echt was. De belangrijkste munten waren:

- aureus (goud)
- denarius (zilver)
- sestertius (oorspronkelijk zilver, daarna messing)
- dupondius (messing: legering van koper en zink)
- as (koper)

Wij vonden het heel leuk om naar het museum te gaan. Rick, Norbert, Lars, Tessa en Evelien zouden nog wel eens naar het museum “Swaensteyn” willen gaan.

St. Aloysius basisschool in Monster

Symposium: vrijwilligers gevraagd!

Naar aanleiding van het boek is het plan gerezen om in Voorburg een symposium te organiseren met Forum Hadriani als uitgangspunt. Er wordt op dit moment gekeken naar de haalbaarheid van dit plan. In ieder geval zullen bij de voorbereiding en de uitvoering van een dergelijk evenement veel

vrijwilligers nodig zijn. Op **woensdag 20 september om 20.00 uur** wordt in de werkruimte een informatiebijeenkomst gehouden. Iedereen die een steentje wil en kan bijdragen wordt uitgenodigd om daar aanwezig te zijn.

Alexandra Oostdijk

Open Monumentendag en Leidschendam-Voorburg Leeft

Op zaterdag 9 september is het weer Open Monumentendag. Het thema dit jaar is 'feest!'. Het is de bedoeling dat we als AWLV de kelder van Huize Swaensteyn weer zullen openstellen met historische hapjes, waarschijnlijk een middeleeuws banket. Daarnaast zal de werkgroep ook een stand krijgen.

De zaterdag daarna, 16 september, is het Leidschendam-Voorburg Leeft, waar we eveneens als werkgroep met een stand aanwezig zullen zijn.

Voor beide activiteiten geldt dat we vrijwilligers nodig hebben, dus als je tijd en zin hebt, geef je op bij het bestuur!

Joanneke Hees

Kogel door de kerk aan de sluis?

De bodem van onze gemeente produceert regelmatig verrassingen. Soms onaangename maar ook leuke zaken. In de laatste categorie valt een antieke kanonskogel die bij bouwwerkzaamheden tevoorschijn kwam. Dhr. Balkenende meldde dat achter de Peperbus, de Nederlands Hervormde kerk aan de sluis, een kanonskogel was gevonden. De kogel was al in 1998 gevonden bij het aansluiten van een leiding in de fundering langs de Damhouderstraat. Door zijn bemiddeling is de kogel door de kerk aan de gemeente overgedragen. Het is niet de eerste kogel die in onze gemeente wordt aangetroffen. Ook in 't Lien, Stompwijk en de Bonifatiusstraat zijn dergelijke vondsten gedaan.

Deze kogels dateren mogelijk uit de 80-jarige oorlog tegen de Spaanse koning. Onze gemeente is zeker strijdtoneel geweest bij de gevechten om Leiden. De Spanjaarden hadden alle strategische punten in de omtrek versterkt. Ook rond de sluis lagen wachtposten en aan de Nieuwstraat een schans. In 1574 trokken de watergeuzen via de onder water gezette Stompwijkse polders naar Zoeterwoude. Bij Wilsveen werden ze na een hevig gevecht tegengehouden. Toen de Geuzen uiteindelijk

bovenlangs de Zoetermeerse Meerpolder door de Spaanse linies braken, vluchtten de Spanjaarden in de nacht van 2 oktober via Stompwijk over de sluis naar Den Haag. Op 3 oktober ontdekte een Leidse jongen in de verlaten Spaanse stellingen aan de Lammenschans bij Leiden de beroemde pot hutspot: Leiden was gered!

Het gewicht van de kogels was heel lang de belangrijkste manier om het kaliber van een kanon te bepalen. Vanaf de Late Middeleeuwen werden kanonnen gebruikt met als vroegste vermelding 1331. In ons land is het eerste bewijs uit Den Haag in 1351 toen Jan Rose, de geschutsmeester van graaf Willem V, gaten liet hakken in het Binnenhof voor donderbussen, zoals kanonnen toen genoemd werden. De eerste kanonnen waren primitief en schoten vooral pijlen. Eerst werden deze vervangen door stenen projectielen en rond 1450 door gietijzeren kogels die niet zo makkelijk tegen muren kapot sprongen. De basis voor de moderne artillerie werd gelegd door keizer Maximiliaan I die rond 1498 een ingrijpende en systematische vereenvoudiging doorvoerde voor de kalibers en type kanonnen. Tot in de 19^e eeuw zou de vorm van het kanon nauwelijks meer veranderen. Het kaliber van de kogels werd naar gewicht ingedeeld. Kort na 1600 schoten de grootste kanonnen 12 pond. Dit was ca. 50 jaar later al toegenomen tot 36 pond en in 1700 zelfs tot 48 pond. De 'Peperbuskogel' weegt ca. 9 pond.

De kanonnen waren loodzwaar: zo woog een 3-ponder al 250 kg en een 48-ponder zelfs 5000 kg. Het bereik was niet spectaculair en varieerde van 400 m tot 800 m. Toch was de

uitwerking verschrikkelijk. Omdat de kogels over de grond stuiterden, maaiden ze als een zeis door de dicht op elkaar gepakte troepen, onderweg armen en benen verbrijzelend.

Toine van Wieringen

Bouwkavels aan de Rodelaan

De provincie heeft een negatief selectiebesluit genomen voor het terrein tussen de Broeksloot en het Veurselaantje. In verband met de verkoop van bouwkavels aan de Rodelaan heeft de AWLV hier op 7 februari met enkele leden een proefsleuf gegraven.

Titia Kiers en Henk Tukker in de put (foto: Joanneke Hees)

De gedane vondsten waren niet erg bijzonder, voornamelijk postmiddeleeuws aardewerk en puin. Op een aantal plaatsen werden houten palen aangetroffen die in het zand waren geslagen, maar deze leken niet echt in een lijn te staan. Hier en daar leek sprake te zijn van turfwinning. Eventuele prehistorische vondsten, zoals hier op de strandwal mogelijk was geweest, zijn niet gedaan.

Het is de bedoeling dat de AWLV ook verderop, ter plaatse van de voormalige boerderij Haasburg (waar nu scouting Orion ligt), nog enkele proefsleuven zal graven. De gemeente zal dit als voorwaarde opnemen in de bouwvergunning aan Sijtwende B.V.

Joanneke Hees

Digitaliseren onderzoekslocaties

Momenteel ben ik druk aan het werk om alle onderzoekslocaties en vondstmeldingen in een databestand en op een digitale kaart weer te geven. Bij het doorspitten van alle dossiers blijkt dat er veel hiaten aanwezig zijn, zoals: Waar is een gevonden middeleeuws beeldje gebleven en wat is de exacte vindplaats ervan? Waar zijn de diverse foto's gebleven? Waar

zijn de originele tekeningen van de diverse gevonden voorwerpen?

Diverse situatietekeningen ontbreken en dienen aangevuld te worden. Verschillende vondstlijsten en dagrapporten zijn slecht leesbaar en moeten eigenlijk worden overgeschreven. Rapportages van diverse opgravingen of waarnemingen ontbreken of moeten nog nader uitgewerkt worden. Dossiers zijn incompleet omdat er stukken uit zijn verdwenen. Etcetera...

Derhalve een oproep aan alle leden om alle informatie en materiaal, afkomstig van de AWLV en ergens nog in een vergeten hoekje liggend, over te dragen aan de werkgroep.

Martin van Rijn

Archeologisch onderzoek door derden

Rietvinklaan 5 te Leidschendam

In verband met de herinrichting van de gemeentewerf (sloop van de opstallen en de bouw van woningen inclusief een sloot) heeft de gemeente een historisch onderzoek uitgevoerd.

Op de kaarten behorend bij de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland (2002) staat het noordelijke gedeelte van de onderzoekslocatie aangegeven als een terrein met een zeer grote kans op archeologische sporen. Het zuidelijke gedeelte betreft een terrein met hoge archeologische waarde. Op 7 en 8 september 2005 heeft RAAP een archeologisch bodemonderzoek uitgevoerd. Er zijn drie vindplaatsen gevonden, namelijk het Kanaal van Corbulo, een strandwal waarop handgevormd aardewerk is gevonden en restanten van een schuilkerk. In de boringen is tevens een kreek aangetroffen.

Het Kanaal van Corbulo is in drie boringen aangetroffen en heeft een breedte van minimaal 5 en maximaal 15 m. Het kanaal is in het veen ingegraven en is opgevuld met klei met zandlaagjes. De maximale diepte is 3,0 m – NAP.

Door RAAP wordt aanbevolen de kwaliteit, aard, datering, omvang en diepteligging nader vast te stellen door middel van een proefsleuvenonderzoek. Inmiddels is door RAAP een Programma van Eisen voor het uitvoeren van een proefsleuf opgesteld. Bij de herinrichting zullen geen woningen worden gebouwd ter plaatse van deze gracht en is het de bedoeling om een en ander zichtbaar te maken.

Martin van Rijn

Damcentrum

Op dinsdag 27 februari is door RAAP, in opdracht van de gemeente, ter plaatse van een aan te leggen waterberging aan de Delflandstraat een sleuf getrokken met een lengte van ca. 30 meter en ca. 2,5 meter diep. Op de eerste dag werd op een diepte van ca. 0,8 m – m.v. huisvuillagen uit de periode 1900-1930 aangetroffen. Uit ervaring van de gemeente werd geconcludeerd dat deze huisvuillagen sterk verontreinigd zijn met zware metalen. De graafwerkzaamheden zijn derhalve niet verder uitgevoerd. Later bleek dat deze huisvuillagen daadwerkelijk sterk verontreinigd waren met lood en dus gesaneerd moesten worden. Het is nog onbekend of de bodem na sanering nog verder archeologisch bekeken moet worden.

Martin van Rijn

Frekeweg 8 en 10

In verband met de sloop van het gezinsvervangend tehuis (GVT) (nr. 8) en een sterk verwaarloosde boerderij met paardenstallen (nr. 10) is de gemeente samen met WoonInvest van plan om deze panden te slopen en vervolgens nieuwe woningen en een nieuw GVT te bouwen.

De firma RAAP heeft in opdracht van WoonInvest een archeologisch bodemonderzoek uitgevoerd, echter in de bodem zijn geen aanwijzingen gevonden voor archeologische resten.

Aangezien de bouwlocatie zich bevindt tussen twee strandwallen, is de kans aanwezig dat in de bodem, onder de veenlaag, nog grondsporen aanwezig zijn uit de prehistorie.

Inmiddels heeft WoonInvest mondeling toestemming gegeven voor een proefsleuf. Er moeten nog nadere afspraken worden gemaakt en de sleuf kan pas worden gegraven als de boerderij en het GVT definitief leeg zijn.

Wordt dus vervolgd.

Martin van Rijn

Archeologisch onderzoek Cartouche

In verband met de aanleg van ondergrondse kleedruimten voor hockeyvereniging Cartouche aan de Veurselaan 103-109 (Oost Duijvesteijn) zijn door een aannemingsbedrijf uit Brabant damwanden aangebracht.

Op woensdag 1 maart waren twee leden van de AWLV aanwezig toen de toplaag tot een diepte van ca. 0,8 m werd verwijderd. De

uitkomende grond bevatte opvallend weinig scherven. Er zijn geen metaalvondsten gedaan. Verrassend was dat in de bodem veenbanen werden gevonden, wat impliceert dat er veenwinning tot op de strandwal heeft plaatsgevonden. Op donderdag 2 maart zijn de graafwerkzaamheden door RAAP begeleid.

Martin van Rijn

Overige onderzoeken

Door Archeomedia is ter plaatse van een vergadergebouw behorend bij de kerk aan de Herenstraat 77a een archeologisch bodemonderzoek uitgevoerd. In de bodem zijn op een diepte van 1 m archeologische indicatoren aangetroffen bestaande uit diverse botfragmentjes. Aangezien de nieuwbouw op staal wordt gefundeerd en niet dieper dan 0,5 m wordt ontgraven, is verder onderzoek niet noodzakelijk.

Door RAAP is ter plaatse van kerkgebouw “De Hoeksteen” aan de Prins Bernhardlaan een archeologisch bodemonderzoek uitgevoerd. Uit dit onderzoek is gebleken dat de bodem tot op zeer grote diepte (2,5 m) is verstoord. Een nader onderzoek is niet noodzakelijk.

Martin van Rijn

Voorzitter AWLV: Kees van der Brugge
Voordesingel 8, 2265 EE Leidschendam
070-3272859

Secretariaat: mr Robert Hirschel
Rodelaan 155, 2272 SB Voorburg
070-3862998

Werkruimte: Van Naeltwijkstraat 9a,
2274 NV Voorburg
Werkavonden woensdag vanaf 20.00 uur.

E-mail adres van de redactie:
joanneke.hees@gmail.com